

O‘ZBEK TILIDA KASB-HUNARGA OID LEKSIKANING SEMANTIK TASNIFI

Xamzayev Otaxon Erkinovich

Termez davlat universiteti

Annotatsiya. Ushbu maqolada o‘zbek tilining leksik fondidagi ba’zi kasbga oid leksikalarning semantik maydoni tahlil qilingan. Hamda kasbga oid leksikalar kichik maydonlarga ajratilib, ularning xalq maqollarida aks etishi o‘rganilgan.

Kalit so‘zlar: kasbga oid leksikalar, semantik maydon, maqol, muallim, murabbiy, tabib

Annotation. This article analyzes the semantic field of some professional lexicons in the lexical fund of the Uzbek language. Vocational lexicons were divided into small areas and their reflection in folk proverbs was studied.

Keywords: Vocational lexicons, semantic field, proverb, teacher, coach, doctor.

Tilshunoslikda semantik yoki tushuncha maydoni haqidagi fikrlar Vilgelm fon Gumboldtning “tilning ichki formasi” haqidagi qarashlari negizida XX asrning boshlarida paydo bo‘ldi. Ma`lum bir arxisema (umumiy sema) asosida birlashuvchi so‘z va iboralar majmuiga semantik yoki tushuncha maydoni deyiladi¹. O‘zbek tilshunosligida leksikani semantik maydon asosida o‘rganish tilimizga sistem-struktur metodlarning kirib kelishiga borib taqaladi. Leksemalarni tematik maydonlarini, leksemaning mazmuniy guruhlari, leksemaning ma`noviy munosabatlarini o‘rganish o‘zbek tili leksikologiyasining istiqbolli yo`nalishlaridan birini tashkil qiladi². Tildagi so‘zlarning muhim xususiyati shuki, ular o‘zida qanday g‘oya tashiyotganiga qarab alohida

---

¹ Хожиев А. Тилшунослик терминларининг изоҳли луғати. – Тошкент: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2002. – Б. 87.

² Искандарова Ш. Лексикани мазмуний майдон асосида ўрганиш муаммолари. – Тошкент: Фан, 1998. – Б. 152

semantik(tushuncha) maydonlarini hosil qiladi. Tildagi lug'aviy birliklar, shu jumladan, kasb-hunar nomlari ham o'z ma'no xususiyatiga ko'ra shaxs nomlari semantik maydoniga mansub. O'zbek tilidagi shaxs nomlari semantik maydoniga mansub kasb-hunar nomlari ham bir qancha mavzuviy guruhlar bo'linadi³.

1. **Ta'lim sohasi bilan bog'liq kasb-hunar nomlari:** *adib, maktabdor, muallim, murabbiy, mudarris, o'qituvchi, tarbiyachi* kabi.

Ta'lim-tarbiya bilan bog'liq kasb-hunar nomlari ichida eng qadimiylaridan biri bo'lgan pedagog so'zi yunoncha so'z bo'lib, tarbiyachi degan ma'noni anglatadi. Hozirgi o'zbek tilida pedagog; bolalar va yoshlarni tarbiyalash va o'qitish bilan shug'ullanuvchi, shu soha bo'yicha maxsus tayyorgarlikka esa bo'lgan shaxs, o'qituvchiga nisbatan qo'llanadi. Maktabdor so'zi tarixiy kasb-hunar nomi bo'lib, oldingi davrda xususiy maktabi bo'lgan muallimga nisbatan ishlatilgan: *muallim, murabbiy* kabi tushunchalarni anglatgan. Hozirgi o'zbek adabiy tilida ta'lim-tarbiya bilan bog'liq kasb-hunar nomlaridan *pedagog, muallim, murabbiy, o'qituvchi* so'zlari o'zaro ma'nodoshlik kasb etadi va hozirgi kunda ham faol ishlatilmoqda.

2. **Tibbiyot sohasi bilan bog'liq kasb-hunar nomlari:** *tabib, azayimxon, akusher, aptekachi, dorigar, baleneolog, doktor, shifokor, jarroh (xirurg), vrach, laringolog, stamatolog*.

Tibbiyot – kishilar sog'lig'ini saqlash va mustahkamlash, umrini uzaytirish, kasalliklarning oldini olish, davolash haqidagi bilimlar va shu sohadagi amaliy tadbirlar majmui⁴.

1. Bemorlarni davolovchi mutaxassis; *vrach*: Kasalning tuzalgisi kelsa, tabib o'z oyog'i bilan keladi. (Maqol).

2. Tibbiyot ilmidan muayyan mutaxassis tayyorlovchi o'quv yurtida ta'lim olmagan, o'z harakati, hayotiy tajribasi orqali bemorlarni davolash bilan shug'ullanuvchi shaxs: *Tabib qo'y jigarini ham kabob qilib, bujg'un sepib yeng, degan edi...*

---

³ Собиров А. Ўзбек тилининг лексик сатҳини системалар системаси тамойили асосида тадқиқ этиш. – Т.: Маънавият, 2004. – Б. 160.

⁴ Ўзбекистон миллий энциклопедияси. – Тошкент, 2004. – 8-ж. – Б. 414

dardi shifo topmabdi. Hozigi kunda tabib so`zining bemorlarni davolovchi mutaxassis, vrach ma`nosi eskirib, tabiiy usullar bilan, hayotiy tajribasi orqali bemorlarni davolovchi shaxs ma`nosi bilan iste`molda.

3. **Dehqonchilik va bog`dorchilik bilan bog`liq kasb-hunar nomlari:** *dehqon, bog`bon, bedakor, ziroatchi, zig`irkor, jo`xorikor, kartoshkakor, suvchi // mirob, fermer, brigadir, g`allakor, agronom// hosilot, paxtakor kabi.*

4. **Savdo-sotiq bilan bog`liq kasb-hunar nomlari:** *bazzoz, attor, tarafurush, allof, aspijallob, baliqfurush, baqqol, bodroqchi, bozirgon, bozorgon, namadfurush, savdogar, savdopesha, sotuvchi, gilamfurush, dallol, qassob kabi.*

5. **Me`morchilik bilan bog`liq kasb-hunar nomlari:** *banno, boniy, doygari, me`mor, naqshpayvand, naqshsoz, naqqosh, navkash, pozaliq, sabbog`, sangtarosh, arxitektor, binokor kabi.*

6. **Hunarmandchilik nomlari:** *teshavor, alachabof, aravasozi, bordonchi, suturlabsoz, ohangar //temirchi, doshgarlik, javlaha, jibachi, jomabof, zargarlik, kafshado`zlik, kemachi, kisado`zlik, kordgarlik, kosib, ko`ftgarlik, najjor, nayzachi, nahband, ohangudoz, pardavar, peshavor, peshakor, sanno kabi.*

7. **Sport bilan bo`g`liq kasb-hunar nomlari:** *chavgonchi, ko`pkarichi, boksyor // bokschi, fudbolist, gimnastikachi, basketbolchi, karatechi, kurashchi, atlet, kanoechi, marafonchi kabi.*

8. **Pazzandachilik bilan bog`liq kasb-hunar nomlari:** *bakovul, matbaxiy, bovurchi, oshpaz, kabobpaz, kallapaz, somsapaz, pazzanda kabi.*

9. **Chorvachilik va parrandachilik bilan bog`liq kasb-hunar nomlari:** *sinchi, buzkash, yilqichi, yilqiboqar, cho`pon, buzoqboqar, miroxur, molboqar, molchi, qo`ychivon, otboqar kabi.*

Tahlillardan ma'lumki, o'zbek xalqi qadimdan ishchan, mehnatkash bo'lganligini yuqorida kasbga oid nomlardan ham kuzatish mumkin. Kasbga oid leksikalarning xalq maqollarida ifodalanishi orqali biz ota – bobolarimiz zehnli va dono bo'lganligini kuzatishimiz mumkin. Chunki maqollar yaratilishi uzoq davrga borib

taqaladi va unda xalqning qarashlari aks etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Ҳожиёв А. Тилшунослик терминларининг изоҳли луғати. – Тошкент: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2002. – Б. 87.
2. Искандарова Ш. Лексикани мазмуний майдон асосида ўрганиш муаммолари. – Тошкент: Фан, 1998. – Б. 152
3. Собиров А. Ўзбек тилининг лексик сатҳини системалар системаси тамойили асосида тадқиқ этиш. – Т.: Маънавият, 2004. – Б. 160.
4. Ўзбекистон миллий энциклопедияси. – Тошкент, 2004. – 8-ж. – Б. 414